

Az Oktatási Hivatal 2017/2018. tanévi kompetenciaeredményei a roma tanulókra vonatkozóan

Betekintő

A romák társadalmi-gazdasági helyzetének, szociokulturális körülményeinek javítása több évtizede napirenden van, s ezzel kapcsolatban a hazai és nemzetközi kutatások is nagy hangsúlyt helyeznek a romák oktatására, felzárkózására. Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a 2017/2018. tanévi Országos kompetenciafelmérés eredményei alapján – más intézményekkel összehasonlítva – milyen helyzetben vannak, s milyen sajátosságokkal rendelkeznek a roma tanulókat oktató általános iskolák és gimnáziumok.

Magyarországon közel 20 éve, 2001 óta végeznek kompetenciaméréseket, melyek célja az iskolák teljesítményének nyomon követése és összehasonlítása más intézményekkel, illetve visszajelzés az adott iskolák számára saját fejlődésükről vagy elmaradásukról országos összehasonlításban. Az Országos kompetenciamérés minden tanévben kiterjed a köznevelés 6., 8. és 10. évfolyamán a nappali rendszerű iskolai oktatásban tanulók vizsgálatára, s a tanulók szövegértési képességét és matematikai eszköztudását térképezi fel.

A mérések alkalmával tanulói, iskolai és telephelyi kérdőíveket kérdeznek le, amelyek többek között kitérnek a tanulók családi és szociális hátterére, az iskola infrastrukturális hátterére és humán erőforrásaira, az iskola által nyújtott képzésekre. Annak érdekében, hogy a diákokat oktató iskolák pedagógiai teljesítménye összehasonlíthatóvá váljon, az Országos kompetenciamérést a tanulók családi hátterének vizsgálata egészíti ki. A tanulók szociokulturális hátterét megjelenítő családi háttér-index segítségével azon iskolák értékes pedagógiai munkája is bemutatatható, amelyek nehezebb körülmények között élő vagy gyengébb képességű tanulókkal foglalkoznak.¹

Az etnikai hovatartozású tanulók és pedagógusok arányát a telephelyi kérdőív kérdései alapján lehetett megválaszolni.² Annak ellenére, hogy tisztában vagyunk azzal, hogy az önbevalláson és a külső személy által történt kategorizáláson alapuló kérdések eredményei gyakran nincsenek teljes összhangban egymással, úgy véljük, a fenti kérdésekre adott intézményvezetői válaszok megközelítően pontos képet nyújtanak a románok tartott tanulók és pedagógusok iskolai számarányáról. Az alábbiakban a 2017/2018. évi kompetenciafelmérés telephelyi adatbázisát felhasználva, két fő területet vizsgálunk. Elsőként a roma tanulók intézményi arányát és területi elhelyezkedését vizsgáljuk, és arra keresünk választ, hogy a romák aránya, a településméret befolyásolja-e, és ha igen, hogyan a kompetenciaeredményeket. Első hipotézisünk szerint, *minél kisebb egy település, annál valószínűbb, hogy a kompetenciaeredmények gyengébbek lesznek*. Másodsorban az általános iskolák néhány fontosabb jellemzőjét vizsgáljuk meg annak függvényében, hogy volt-e roma tanulójuk, s ez hogyan hatott a kompetenciaeredményekre. Második hipotézisünk szerint, *minél nagyobb a hátrányos családi háttérű roma tanulók aránya adott intézményben, annál valószínűbb, hogy a kompetenciaeredmények gyengébbek lesznek*.

¹ Lásd bővebben ezzel kapcsolatban: https://www.oktatas.hu/koznevelas/meresek/kompetenciameres/alt_leiras (letöltés ideje: 2020.01.07.).

² A roma származású tanulókra vonatkozó kérdés így hangzott: „Megítélése szerint, az Önök telephelyén milyen százalékos arányban vannak az általános iskolai tanulók között olyanok, akikre érvényesek az alábbi jellemzők? ...Roma származású _____ %”

Szakirodalmi áttekintés

A hazai tanulók kompetenciamérésén elért eredményeit és a romák oktatási helyzetét viszonylag sok hazai kutató vizsgálta és vizsgálja, ezek közül emelünk ki néhány, a témánk szempontjából releváns vizsgálatot. A romák oktatási lehetőségeit, az iskolai szegregációt vizsgáló kutatások közül mindenképpen említést érdemelnek a TÁRKI „Életpálya” felvételei,³ amelyek adatait Hajdú és munkatársai elemezték. Eredményeik a 2006–2012 közötti időszakból származnak, de a mai napig időszerűek. Megállapították, hogy a romák iskolázottságának tekintetében már nem az általános iskola befejezése, hanem az érettségi és/vagy a szakma megszerzése a választóhatár. A felvétel eredményei szerint miközben a nem roma fiatalok mindössze 9%-ának nem lesz középiskolai végzettsége, addig a roma fiatalok 48%-a zárja le sikertelenül (mindenféle végzettség nélkül) középiskolai pályafutását. A kutatás két fontos trendet jelzett: az általános iskola sikeres befejezésében és a középiskolai továbbtanulásban jelentős mértékű felzárkózás történt; az érettségi megszerzésének esélyében és a felsőoktatási részvételben viszont komoly mértékben növekedett a leszakadás a többségi társadalomhoz képest. A kutatás fontos eredménye volt továbbá, hogy kimutatta: *a kudarcos középiskolai életpályák mögött alapvetően az alapfokú képzésben megszerezhető alapkészségek hiányosságai álltak* (Hajdú és mtsai 2014).

Más szerzők a közoktatási rendszer egészének működése szempontjából vizsgálták a kérdést. Megállapításuk szerint a rendszer nem volt és máig nincs eléggé felkészülve annak kezelésére, hogy demográfiai tényezők következtében a cigányság aránya megnőtt a fiatalabb korcsoportokban, ami a közoktatási intézményekben való jelenlétük jelentős növekedéséhez vezetett (Kispál, 2019).

Papp Z. Attila a 2009-es kompetenciaeredményeket vizsgálva részletesen is kitért a roma tanulók mutatóira. A területi adatokat elemezve megállapította, hogy a roma tanulók oktatási kérdéseiben a kisebb települések, a falusi kiskisiskolák nagyobb kihívásnak vannak kitéve, mint a nagyvárosi környezetben működő intézmények. Egyértelmű, településszintű *szegregációra utaló jeleket a városok és megyeszékhelyek esetében tapasztalt*. Ez jellemzően az ország északi régióiban jellemző, Papp eredményei szerint a 90 százalék fölötti roma arányt mutató iskolák mintegy 86 százaléka a két északi (Észak-Magyarország, Észak-Alföld) régióban található.

A roma tanulók arányaiban nagyobb mértékben szorulnak kisebb települések kisebb iskoláiba. Az iskolák átlag alatti teljesítménye az általános iskolák esetében mért mintegy 13 százalékos átlag meghaladása után kezdődött el. Ezt Papp úgy értelmezte, hogy a magyar általános iskolák 13 százaléknyi romát „bírnak” el, ami egy 25 fős osztályban 3 tanulót jelent. Modelljében az iskolák közötti különbségeket nagymértékben, mintegy 27 százalékbán magyarázta meg a romák aránya. A 2017-es és 2018-as kompetenciaeredményeket tartalmazó országos jelentések továbbra is elsősorban a Nyugat-Dunántúl és a Közép-Magyarország régió jó teljesítményét, valamint az Észak-Magyarország és az Észak-Alföld régió lemaradását emelték ki, s felhívták a figyelmet arra az aggasztó jelenségre, hogy egy egész középiskolai képzési forma tanulói (a 10. évfolyamon a szakképzésben résztvevők, akik a megfigyelt populáció 21%-át képviselték) nem voltak képesek elérni a 6. évfolyam átlagos matematikai és szövegértési képességszintjét sem.

³ A kompetenciaméréshez kapcsolódó TÁRKI-Educatio Életpálya felmérést 2006 őszétől éves rendszerességgel végezték. Ennek keretében 10 000 fős mintát alakítottak ki, amelyen belül a roma tanulók aránya mintegy 8 százalék volt.

Módszertan

Leíró elemzésünk telephelyi adatokra épül, s 2853 feladatellátási hely (2643 általános iskola és 210 gimnázium) vizsgálata révén készítettük el, különös hangsúlyt helyezve a roma tanulókkal rendelkező, illetve a roma tanulók nélküli oktatási intézmények összehasonlítására. Vizsgálatunk az általános iskola 6., 8. és a gimnáziumok 10. osztályára terjedt ki, s következtetéseink és megállapításaink is értelemszerűen kizárólag ezekre vonatkoznak.

Munkaanyagunkban a 2017/2018-as országos kompetenciafelmérés eredményeit vizsgáltuk meg az SPSS statisztikai szoftvercsomag segítségével. Elemzésünk fókuszában a roma tanulók aránya és területi elhelyezkedése állt; arra kerestünk választ, hogy a romák iskolai aránya hogyan befolyásolja a kompetenciaeredményeket. Vizsgálatunk során alapstatisztikákat, többdimenziós kereszttáblákat és egyutas variancia-elemzést használtunk az adatok értelmezésekor.

Eredmények

Roma tanulók arányára vonatkozóan választ adó és választ megtagadó telephelyek

A 2017/2018-as vizsgálat során 2643 telephelyen általános iskolai képzés (az összes képzési forma 93%-a), 90 helyszínen 8 évfolyamos gimnáziumi (3%), míg 120 iskolai egységben 6 évfolyamos gimnáziumi képzés (4%) zajlott. A matematikai és szövegértési feladatok tekintetében a gimnáziumok csoportjában nulla, míg az általános iskolák esetében 129 válaszmegtagadó volt, ami az összes általános iskola 5%-át tette ki. Árnyaltabb képet kapunk, ha a roma tanulók arányára

vonatkozó válaszmegtagadókat is megvizsgáljuk: az összes általános iskola 7 és az összes gimnázium 11 százaléka sorolható ide.

Megvizsgálva a romák arányára válaszoló és nem válaszoló telephelyek településtípusok szerinti arányait, megállapítható, hogy a válaszadást befolyásolja a településtípus. Az általános iskolák és gimnáziumok vonatkozásában a nem válaszolók elsősorban városi és fővárosi székhellyel rendelkeztek, míg a községi és megyeszékhelyi intézmények inkább választottak, mintsem megtagadták azt.

	A matematikai és szövegértési kompetenciára vonatkozóan			A roma tanulók arányára		
	válaszolt	nem válaszolt	összesen	válaszolt	nem válaszolt	összesen
Általános iskola	2514	129	2643	2464	179	2643
Gimnázium	120	0	120	185	25	210

1. táblázat: Az általános iskolák és gimnáziumok száma aszerint, hogy választottak-e a matematikai és szövegértési átlageredményekre, illetve a roma tanulók arányára (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

	Általános iskola			Gimnázium		
	választott	nem választott	összesen	választott	nem választott	összesen
Község	46,7	16,2	-	8,0	179	2643
Város	29,4	47,5	47,5	24,0	25	210
Megyeszékhely	13,1	15,6	30,3	16,0	179	2643
Budapest	10,8	20,7	22,2	52,0	25	210
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	10,8	11,0

2. táblázat: Az általános iskolák és gimnáziumok aránya aszerint, hogy választ adtak-e a roma származású tanulók arányára vonatkozó kérdésre (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

Eredményeink részben alátámasztják, részben cáfolják a Papp Z. Attila korábbi kutatásának válaszmegtagadókra vonatkozó következtetéseit. A 2009-es vizsgálat szerint ugyanis a nem választást szignifikánsan befolyásolta a település településtípusa: a községek nagyobb, a fővárosi intézmények kisebb valószínűséggel választottak az etnikai kérdésre, amit a szerző a kisebb települések „őszinteségével”, nagyobb társadalmi kontrolljával és átláthatóságával, míg a főváros esetében egyfajta „rejtőzködő

stratégiával” magyarázott (Papp 2011: 229). Legfrissebb eredményeink ezt részben alátámasztják, de *nem adnak magyarázatot a városi általános iskolák magas arányára, a nem válaszoló települések között*. Csak feltételezzük, hogy esetükben egyfajta „önkontroll” játszhat ebben szerepet, az általános iskolák – a kiélezettebb iskolapiaci verseny miatt – tudatosabban próbálnak önmagukról pozitív képet nyújtani, és vélt nyereségnek tekintik, ha önmagukról csak pozitív és kevésbé támadható képet adnak.

A roma származású tanulók aránya az általános iskolákban és a gimnáziumokban

Adatállományunk szerint a válaszoló általános iskolák 79, és a gimnáziumok 50 százalékában voltak roma származású tanulók.⁴

	db	%	db	%
Volt roma	1948	79,0	93	50,3
Nem volt roma	516	21,0	92	49,7
Összesen	2464	100,0	185	100,0

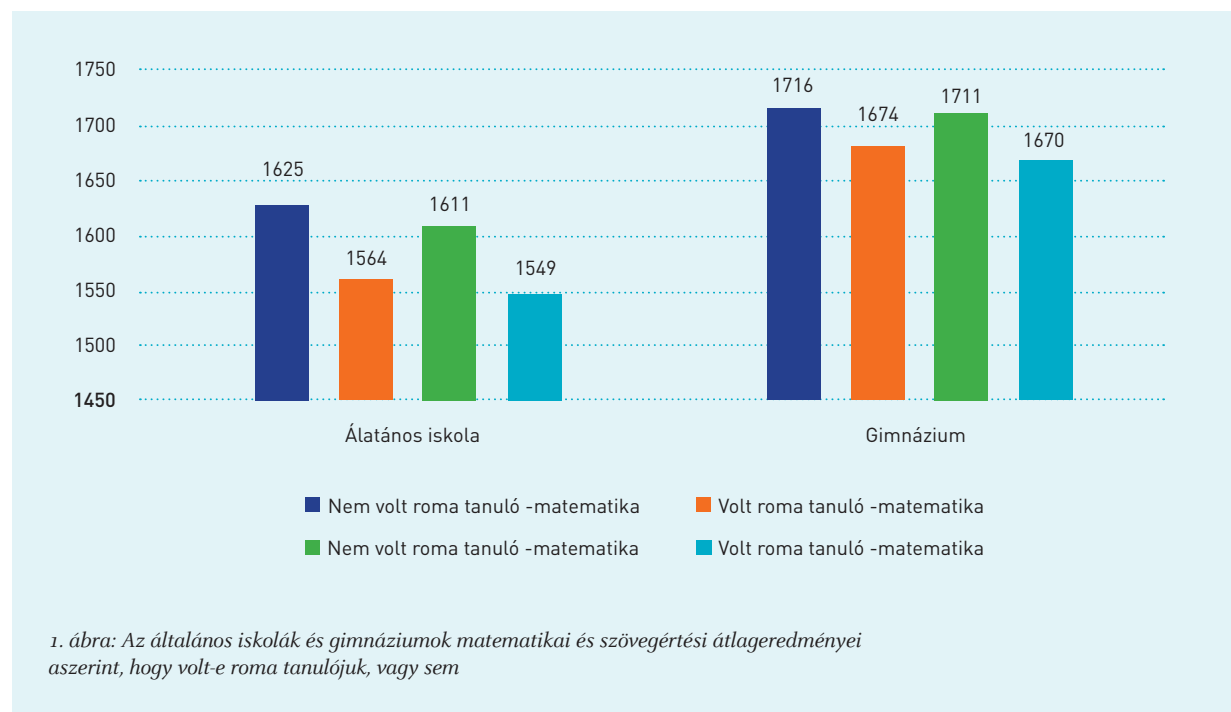
3. táblázat: Az általános iskolák és gimnáziumok száma és aránya aszerint, hogy volt-e roma származású tanulójuk (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

⁴ Papp Z. Attila idézett munkájában (230. old.) kísérletet tesz a roma tanulói arány és a teljes roma populáció becslésére. Tanulmányunkban mi erre módszertani akadályok, a referenciaadatok, adatfelvételek hiánya és egyéb metodológiai okok miatt nem vállalkozunk.

A roma tanulók két intézményrendszer közötti valódi „átjárhatóságát” ugyanakkor jól jelzi, hogy míg az általános iskolákban a roma tanulók (vagyis az összes tanuló közül a roma származásúak) átlagos aránya 20, a választ adó gimnáziumokban mindössze 2%-ot tett ki.

A roma és nem roma tanulók teljesítménye

jelentősen eltért a kompetenciamérés adatai alapján. Azokban az általános iskolákban és gimnáziumokban, ahol volt roma tanuló, a kompetenciaértékek matematikából és szövegértésből is kisebbek voltak, mint azokban az intézményekben, amelyekben nem volt.



Területi jellemzők

Regionális elhelyezkedésüket illetően a roma tanulókkal rendelkező telephelyek az ország romák által sűrűn lakott részein találhatók, s természetesen összefüggnek az oktatási intézmények területi elhelyezkedésével.

tesen összefüggnek az oktatási intézmények területi elhelyezkedésével.

	Általános iskola		Összesen	Gimnázium		Összesen
	Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló		Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló	
Budapest	28,6	71,4	100,0	55,1	44,9	100,0
Pest	23,7	76,3	100,0	62,5	37,5	100,0
Közép-Magyarország	23,7	76,3	100,0	62,5	37,5	100,0
Fejér	33,0	67,0	100,0	60,0	40,0	100,0

	Általános iskola		Összesen	Gimnázium		Összesen
	Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló		Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló	
Komárom-Esztergom	37,6	62,4	100,0	66,7	33,3	100,0
Veszprém	24,8	75,2	100,0	62,5	37,5	100,0
Közép-Dunántúl	31,5	68,5	100,0	63,0	37,0	100,0
Győr-Moson-Sopron	46,3	53,7	100,0	85,0	15,0	100,0
Vas	37,0	63,0	100,0	57,1	42,9	100,0
Zala	12,0	88,0	100,0	22,2	77,8	100,0
Nyugat-Dunántúl	33,6	66,4	100,0	63,9	36,1	100,0
Baranya	7,3	92,7	100,0	25,0	75,0	100,0
Somogy	17,9	82,1	100,0	55,6	44,4	100,0
Tolna	7,4	92,6	100,0	0,0	100,0	100,0
Dél-Dunántúl	11,0	89,0	100,0	23,5	76,5	100,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	9,4	90,6	100,0	26,7	73,3	100,0
Heves	9,3	90,7	100,0	12,5	87,5	100,0
Nógrád	1,3	98,7	100,0	0,0	100,0	100,0
Észak-Magyarország	7,8	92,2	100,0	17,9	82,1	100,0
Hajdú-Bihar	19,8	80,2	100,0	54,5	45,5	100,0
Jász-Nagykun-Szolnok	18,6	81,4	100,0	40,0	60,0	100,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	10,5	89,5	100,0	20,0	80,0	100,0
Észak-Alföld	15,3	84,7	100,0	36,1	63,9	100,0
Bács-Kiskun	21,7	78,3	100,0	52,9	47,1	100,0
Békés	21,1	78,9	100,0	62,5	37,5	100,0
Csongrád	37,0	63,0	100,0	61,5	38,5	100,0
Dél-Alföld	25,8	74,2	100,0	57,9	42,1	100,0
Összesen	21,2	78,8	100,0	48,9	51,1	100,0

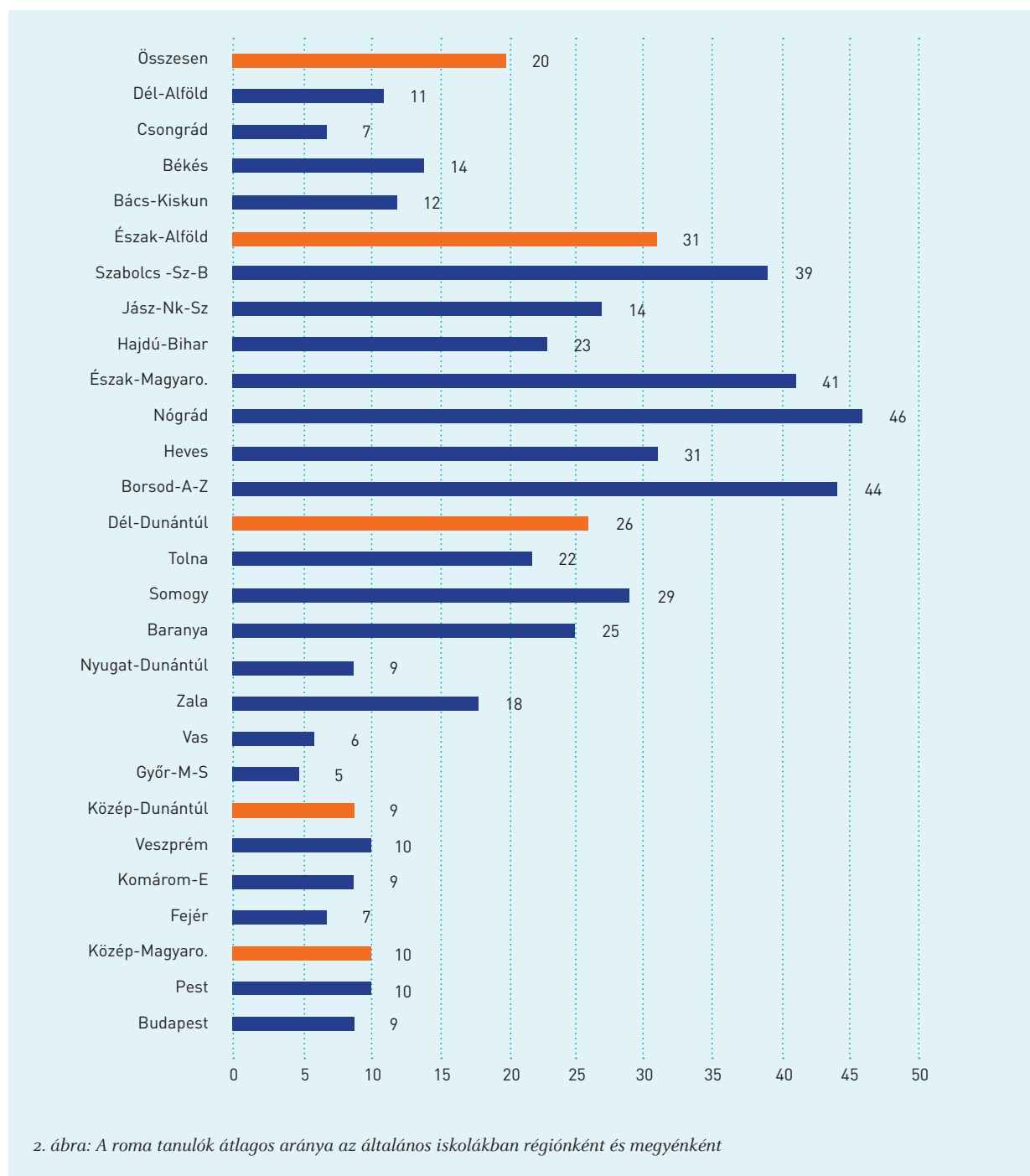
4. táblázat: Az általános iskolák és gimnáziumok aránya régióként és megyéként, valamint aszerint, hogy volt-e roma tanulójuk, vagy sem (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

A roma tanulókat oktató általános iskolák jelentős aránya különösen *Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna* megyékben jellemző, amelyekben 10-ből 9 általános iskolában volt roma tanuló. Figyelemre méltó, hogy miközben a fővárosban, az ország középső részén, valamint a Dunántúl középső

és nyugati részein az általános iskolákban még viszonylag számottevő a romákat oktató telephelyek aránya, az ugyanitt elhelyezkedő romákat is oktató gimnáziumok aránya már lényegesen kisebb. Ez összefügghet azzal, hogy az általános iskola elvégzése után a romák egy része nem gimnáziumokban, hanem szakképző iskolák-

ban folytatja a tanulmányait, de utalhat arra is, hogy ezeken a területeken valamiért nagyobb a két iskolarendszer átjárása közötti gát, mint az ország más területein. Összefoglalóan elmondható: az adatok arra utalnak, hogy a roma iskolaelhagyók aránya továbbra is magas, s ez nemcsak a hátrányos helyzetű térségekben jellemző, hanem a fejlettebb dunántúli területek gimnáziumaiban is megfigyelhető.

A fentieket még szemléletesebben mutatja a következő ábra, amely a roma tanulók átlagos arányát tartalmazza megyék és régiók szerint. Az általános iskolákat illetően Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves megyék kiugróan magas mutatóit érdemes kiemelni, míg a gimnáziumok esetében Borsod-Abaúj-Zemplén és Tolna megye mutatói említésre méltók.



	Matematika		Összesen	Szövegértés		Összesen
	Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló		Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló	
Budapest	1693	1641	1656	1678	1619	1636
Pest	1624	1585	1594	1603	1572	1579
Közép-Magyarország	1624	1585	1594	1603	1572	1579
Fejér	1610	1577	1588	1599	1569	1579
Komárom-Esztergom	1589	1576	1581	1573	1565	1568
Veszprém	1645	1602	1612	1606	1591	1595
Közép-Dunántúl	1612	1586	1594	1592	1576	1581
Győr-Moson-Sopron	1632	1622	1627	1622	1611	1616
Vas	1637	1611	1621	1613	1618	1616
Zala	1594	1589	1590	1602	1571	1575
Nyugat-Dunántúl	1629	1607	1614	1617	1597	1604
Baranya	1632	1573	1577	1624	1553	1558
Somogy	1600	1538	1548	1596	1519	1531
Tolna	1573	1562	1563	1542	1553	1552
Dél-Dunántúl	1606	1558	1563	1596	1541	1547
Borsod-Abaúj-Zemplén	1605	1483	1495	1578	1458	1470
Heves	1558	1542	1543	1556	1531	1533
Nógrád	1448	1523	1522	1455	1499	1499
Észak-Magyarország	1587	1505	1512	1568	1484	1490
Hajdú-Bihar	1608	1518	1536	1609	1498	1521
Jász-Nagykun-Szolnok	1576	1527	1537	1573	1512	1524
Szabolcs-Szat-	1565	1512	1518	1542	1493	1498
Észak-Alföld	1585	1517	1528	1577	1499	1511
Bács-Kiskun	1612	1592	1596	1588	1573	1576
Békés	1581	1562	1566	1575	1568	1569
Csongrád	1621	1597	1606	1614	1604	1607
Dél-Alföld	1608	1584	1590	1595	1579	1583
Összesen	1622	1562	1575	1546	1607	1559

5. táblázat: Az általános iskolák átlagos matematikai és szövegértési kompetenciaeredményei, régióként és megyéenként, valamint aszerint, hogy volt-e roma tanulójuk, vagy sem (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

	Matematika		Összesen	Szövegértés		Összesen
	Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló		Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló	
Budapest	1791	1793	1792	1785	1794	1788
Pest	1800	1780	1792	1603	1572	1579
Közép-Magyarország	1800	1780	1792	1769	1790	1777
Fejér	1765	1769	1766	1599	1569	1579
Komárom-Esztergom	1756	1755	1756	1573	1565	1568
Veszprém	1710	1682	1699	1606	1591	1595
Közép-Dunántúl	1748	1740	1745	1755	1773	1761
Győr-Moson-Sopron	1762	1845	1776	1622	1611	1616
Vas	1839	1762	1801	1613	1618	1616
Zala	1794	1816	1811	1602	1571	1575
Nyugat-Dunántúl	1771	1816	1788	1766	1810	1782
Baranya	1840	1627	1712	1624	1553	1558
Somogy	1754	1646	1700	1596	1519	1531
Tolna	-	1671	1671	1542	1553	1552
Dél-Dunántúl	1797	1659	1688	1803	1668	1696
Borsod-Abaúj-Zemplén	1694	1691	1692	1578	1458	1470
Heves	1786	1719	1730	1556	1531	1533
Nógrád	-	1720	1720	1455	1499	1499
Észak-Magyarország	1717	1703	1705	1735	1699	1706
Hajdú-Bihar	1699	1756	1724	1609	1498	1521
Jász-Nagykun-Szolnok	1626	1655	1650	1573	1512	1524
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1756	1666	1692	1542	1493	1498
Észak-Alföld	1704	1688	1694	1717	1705	1709
Bács-Kiskun	1718	1724	1721	1588	1573	1576
Békés	1745	1641	1676	1575	1568	1569
Csongrád	1801	1701	1763	1614	1604	1607
Dél-Alföld	1755	1703	1730	1750	1716	1734
Összesen	1768	1725	1747	1764	1733	1748

6. táblázat: A gimnáziumok átlagos matematikai és szövegértési kompetenciaeredményei, régióként és megyéként, valamint aszerint, hogy volt-e roma tanulójuk, vagy sem (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

A fenti táblákból alapvetően két következtetést lehet levonni. Egyrészt azt, hogy az általános iskolákban jól megfigyelhető, hogy azokban az intézményekben kisebbek az átlagos kompetenciaeredmények, amelyekben roma tanulók is vannak. Másrészt azt, hogy a gimnáziumokban már jóval kisebb az eltérés (4%) a roma, illetve nem roma tanulókat oktató telephelyek között, sőt sok megyében eltűnnek a különbségek, vagy alig érzékelhetők.

A településméret és az iskolák nagysága vagy a roma tanulók aránya hat-e erősebben a kompetenciaeredményekre?

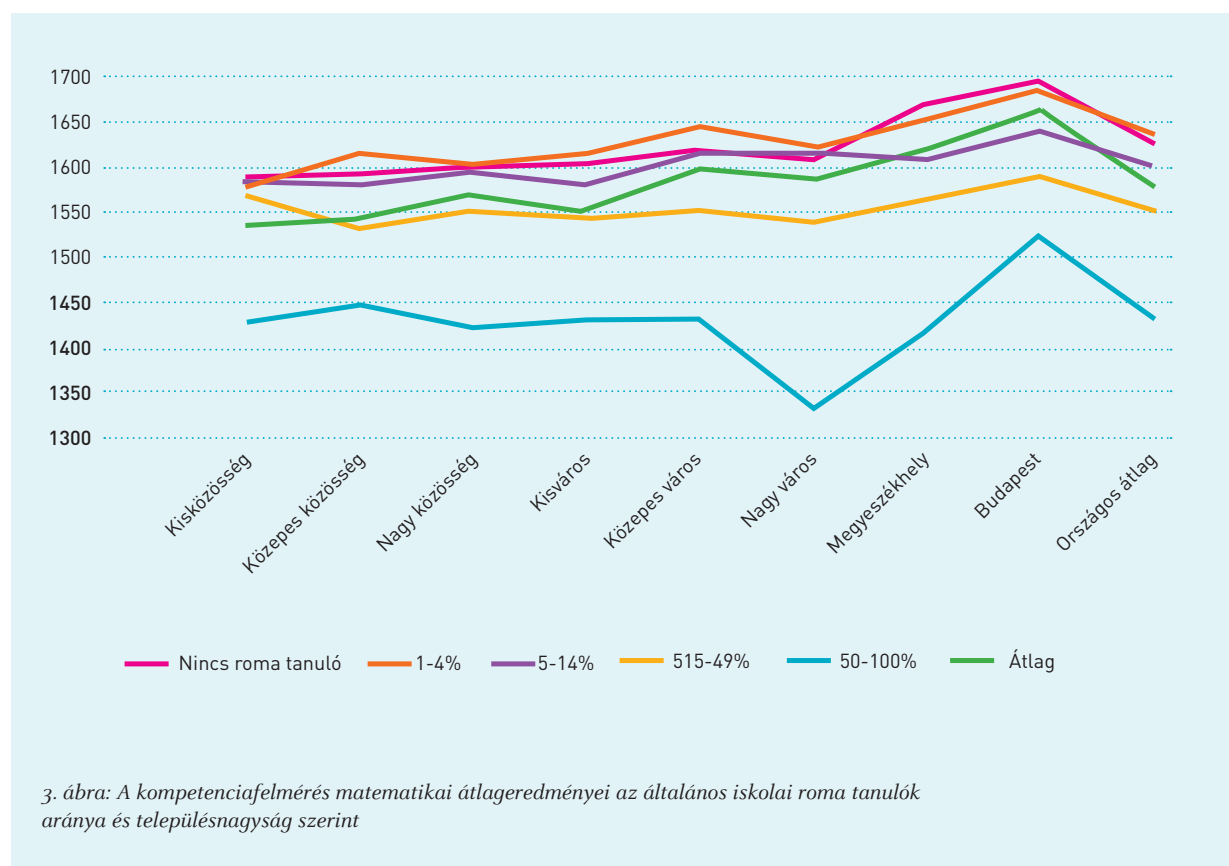
Más tanulmányok írói (Papp 2011; Antal és Török 2019) már vizsgálták, hogy a kompetenciaeredmények és a romák iskolarendszeren belüli aránya, illetve a települések, s ennek megfelelően az iskolák nagysága között van-e összefüggés. Hipotézisüket leginkább úgy lehet összefoglalni, hogy ahol magas hátrányos családi háttérű roma

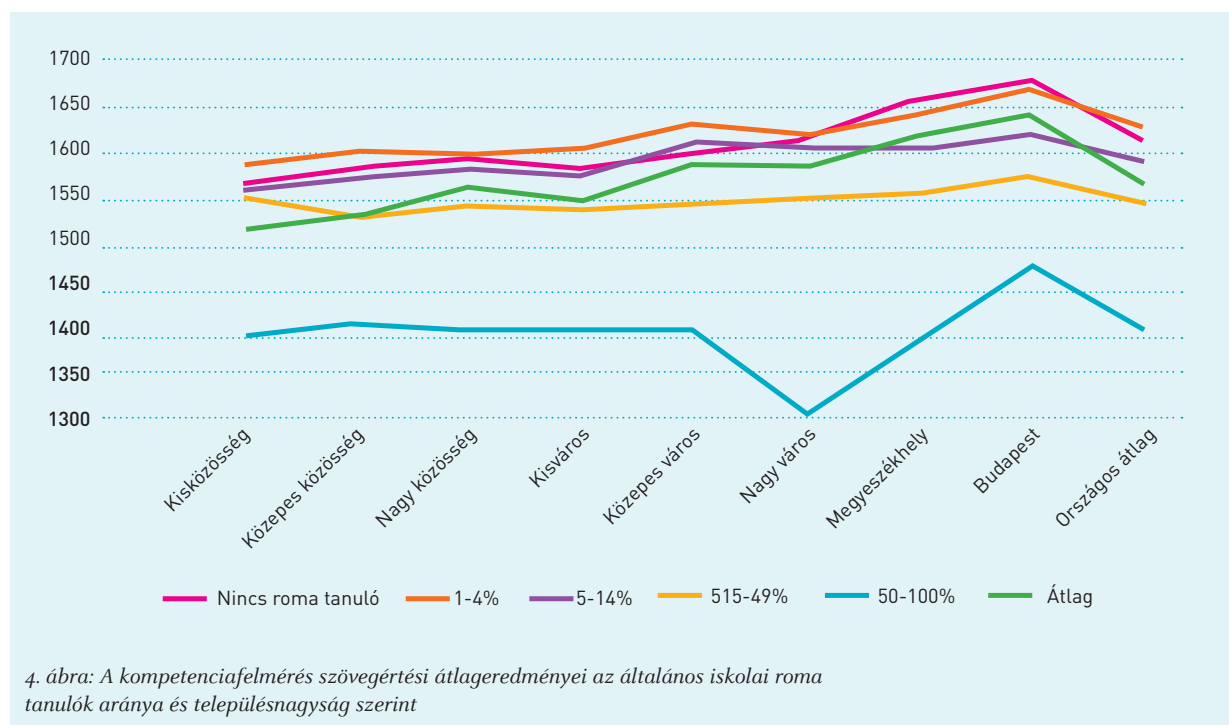
tanulók aránya és kicsi egy település – és annak iskolája –, annál valószínűbb, hogy a kompetenciaeredmények gyengébbek lesznek. Az ezzel kapcsolatos adatokat tartalmazza a következő táblázatok.

A részletesebb eredmények alátámasztják a fenti összefüggést, de úgy tűnik, hogy **a kompetencia-mérés eredményeire a településméret kevésbé van hatással**. A matematikai és a szövegértési feladatoknál egyaránt megfigyelhető, hogy –általában azok az általános iskolai osztályok jobb kompetencia eredményeket értek el, ahol az osztályban nem volt hátrányos családi háttérű roma tanuló;

– a roma tanulók arányának növekedése fordítottan arányos a kompetenciaeredményekkel;⁵

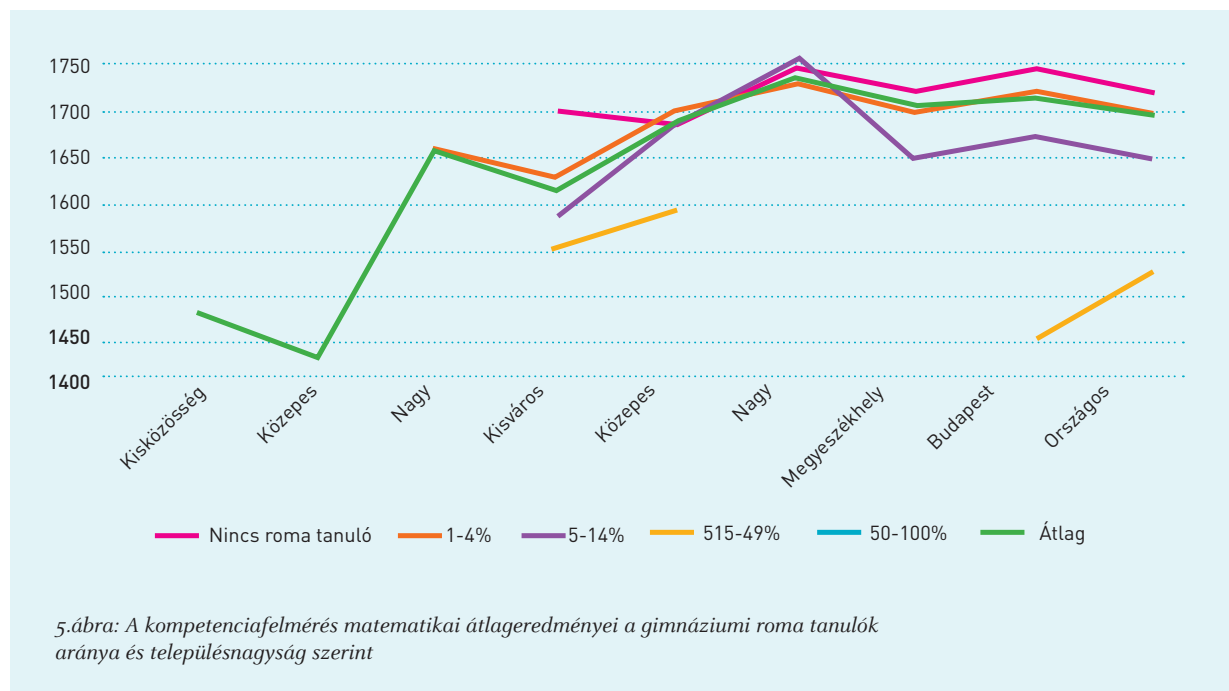
– a településnagyság hat a kompetenciaeredményekre, de nem minden esetben: a nagy közösségek eredményei például több esetben is jobbak, mint a kisvárosokban tanulóké; a közepes városoké pedig meghaladja a nagyvárosiak eredményeit.



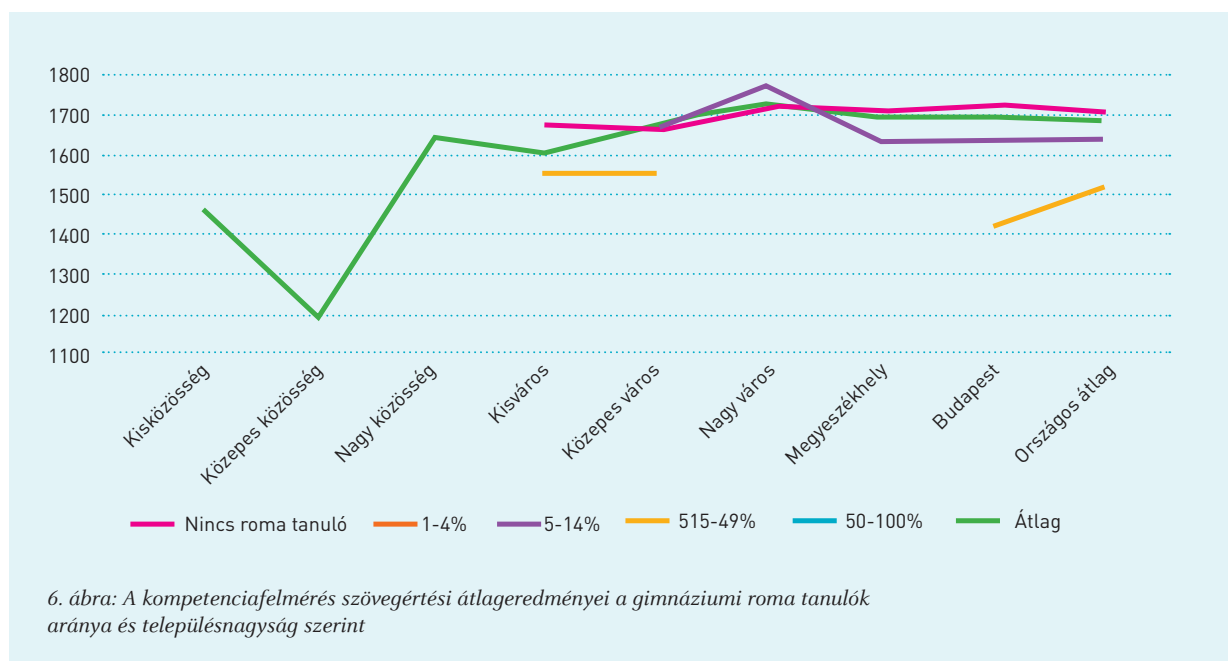


Az általános iskolások és gimnáziumban tanulók eredményei hasonlóak. A településnagyság hatása ellentmondásos: a települési lejtő mentén rom-

lik az átlageredmény, de például a nagyközségek eredményei meghaladják a kisvárosokban tanulókat.



⁵ Erre a következtetésre még visszatérünk a romák iskolai arányának s az iskolaméretnek a vizsgálatakor. Már most jeleznénk ugyanakkor, hogy a településnagysággal kapcsolatos eredmények is arra utalnak, hogy a romák iskolán belüli arányának jelentős növekedése esetén gyengébbek a kompetenciaeredmények, s a leggyengébbek akkor, amikor számarányuk meghaladja az ötven százalékot.



Annak a vizsgálati kérdésnek a megválaszolósa érdekében, hogy a településnagyság mellett az iskola nagysága – melyet a tanulói létszám deciliseivel mértünk – hogyan hat a roma és nem roma tanuló kompetencia eredményeire, összehasonlítottuk a roma tanulók mutatóit a tanulói létszámból képzett változó kompetencia értékeivel.

Az alábbi táblákban a matematika és a szövegértés esetében is megfigyelhető, hogy minél kisebb az iskola, annál kevésbé befolyásolja a kompetencia eredményeket az, hogy milyen mértékű a roma tanulók aránya. A nagylétszámú, sok száz fős iskoláknál viszont már a roma tanulók 15%-os aránya is együtt jár a kompetencia értékek eltérő mértékű romlásával az átlaghoz képest.

Tanulói létszám (fő)	Nincs roma tanuló	1-4 százalék	5-14 százalék	15-49 százalék	50-100 százalék	Összesen
x-92	1567	1568	1565	1542	1430	1523
93-122	1601	1589	1565	1539	1439	1530
123-149	1591	1587	1562	1542	1438	1537
150-182	1603	1635	1595	1541	1439	1566
183-231	1617	1630	1597	1535	1439	1563
232-302	1621	1618	1594	1547	1409	1563
303-382	1614	1628	1600	1555	1402	1591
383-470	1659	1645	1634	1570	1414	1628
471-617	1659	1646	1640	1592	1414	1636
618-x	1697	1683	1633	1582	.	1670
Összesen	1625	1635	1601	1548	1432	1577

7. táblázat: A kompetenciafelmérés matematikai átlageredményei az általános iskolai roma tanulók aránya és tanulói létszám decilisek szerint

Tanulói létszám (fő)	Nincs roma tanuló	1–4 százalék	5–14 százalék	15–49százalék	50–100 százalék	Összesen
x–92	1556	1589	1537	1536	1405	1509
93–122	1570	1569	1549	1522	1415	1508
123–149	1583	1601	1551	1525	1398	1521
150–182	1590	1608	1587	1526	1401	1548
183–231	1598	1611	1600	1524	1412	1549
232–302	1600	1615	1584	1536	1374	1548
303–382	1605	1621	1587	1541	1374	1579
383–470	1651	1630	1612	1562	1379	1614
471–617	1648	1641	1633	1581	1344	1627
618–x	1686	1670	1622	1566	.	1658
Összesen	1611	1625	1589	1536	1401	1562

8. táblázat: A kompetenciafelmérés szövegértési átlageredményei az általános iskolai roma tanulók aránya és tanulói létszám decilisek szerint (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

Annak érdekében, hogy finomítsunk, illetve pontosítsunk következtetésünkön, deciliseket képeztünk a romák arányára vonatkozó változóból, s azt hasonlítottuk össze a tanulói létszám változójával és a kompetenciaeredményekkel.

A roma általános iskolai tanulók aránya, százalék											
Tanulói létszám (fő)	Nincs roma tanuló	1	2	3–4	5–8	9–12	13–20	21–35	36–66	67–x	Összesen
x–92	1567	1661	1529	1537	1526	1590	1574	1522	1493	1419	1523
93–122	1601	1613	1622	1557	1606	1551	1539	1538	1526	1420	1530
123–149	1591	1587	1567	1605	1563	1562	1537	1575	1484	1424	1537
150–182	1603	1637	1678	1579	1591	1594	1563	1549	1511	1419	1566
183–231	1617	1664	1621	1611	1617	1569	1560	1541	1490	1403	1563
232–302	1621	1622	1623	1606	1581	1604	1573	1541	1500	1380	1563
303–382	1614	1661	1628	1593	1621	1590	1567	1544	1514	1319	1591
383–470	1659	1661	1642	1619	1646	1614	1590	1563	1450	1387	1628
471–617	1659	1636	1677	1627	1642	1639	1604	1588	1558	1343	1636
618–x	1697	1698	1677	1655	1636	1623	1617	1552	1599	.	1670
Összesen	1625	1654	1639	1607	1611	1591	1567	1549	1500	1411	1577

9. táblázat: A kompetenciafelmérés matematikai átlageredményei az általános iskolai roma tanulók aránya és a tanulói létszám decilisek szerint (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

A roma általános iskolai tanulók aránya, százalék											
Tanulói létszám (fő)	Nincs roma tanuló	1	2	3-4	5-8	9-12	13-20	21-35	36-66	67-x	Összesen
x-92	1556	1670	1562	1558	1506	1555	1566	1513	1484	1391	1509
93-122	1570	1569	1580	1565	1590	1526	1526	1522	1506	1398	1508
123-149	1583	1595	1564	1637	1550	1545	1537	1542	1469	1377	1521
150-182	1590	1608	1650	1559	1578	1603	1537	1547	1490	1367	1548
183-231	1598	1642	1606	1592	1612	1579	1543	1531	1468	1388	1549
232-302	1600	1608	1631	1599	1569	1595	1548	1545	1494	1327	1548
303-382	1605	1650	1618	1594	1604	1573	1570	1523	1474	1299	1579
383-470	1651	1641	1636	1606	1618	1605	1582	1546	1419	1355	1614
471-617	1648	1631	1664	1630	1634	1632	1607	1559	1567	1232	1627
618-x	1686	1682	1673	1641	1630	1593	1588	1555	1571	.	1658
Összesen	1611	1638	1631	1604	1598	1579	1556	1535	1483	1376	1562

10. táblázat: A kompetenciafelmérés szövegértési átlageredményei az általános iskolai roma tanulók aránya és a tanulói létszám decilisek szerint (Forrás: Oktatási Hivatal, 2017/2018 kompetenciamérés)

Eredményeink azt jelzik, hogy **a kompetenciaeredmények romlása összefüggésbe hozható a hátrányos családi háttérű roma tanulók számarányával az iskolán belül**. Szeretnénk azonban hangsúlyozni, hogy e vonatkozásban nem a roma identitás a meghatározó, hanem az a társadalmi közeg, ahol élnek. Egy, a társadalmi hátrányokat, az oktatási egyenlőtlenségeket átörökítő szociális háttérű családból származó gyermek oktatási teljesítménye ugyanis szinte szükségszerűen rosszabb, mint egy jó családi adottságokkal rendelkező személyé. Papp Z. tanulmányában szintén kiemeli, hogy „a roma arány tehát nem közvetlenül érvényesül, hanem a családi háttérrel keresztül.” (Papp 2011: 253).

A fentiek miatt ezért megpróbáltuk górcső alá venni, hogy vajon nem más tényezők (pl. a családi háttér, az iskola létszáma, nagysága stb.), változók állnak-e annak háttérében, hogy romlanak a kompetenciaeredmények bizonyos vizsgálati aspektusokban. A két változó (a romák általános iskolai arányának csoportváltozója, illetve a matematikai kompetenciaeredmények) kapcsolatát egy egyszerű magyarázó modellel, egyutas variancia-analízissel vizsgáltuk, amelyben a független (magyarázó) változó az ordinális skálán mért kategoriális vál-

tozóvá átalakított romák aránya volt az általános iskolákban, míg a függő (magyarázott) változó a matematikateszten elért kompetenciaérték volt. Eredményeink szerint a magyarázott és magyarázó változó nem volt független egymástól. A független (romák aránya csoport) változó 37%-ot magyarázott a függő (matematikai kompetencia-eredmény) változó heterogenitásából.⁶

A szakirodalom szerint ugyanakkor az iskolák között sokkal nagyobb az eltérés, mint a roma és nem roma tanulók között, az iskolák közötti eltéréseket ezért nem lehet kizárólag a tanulók etnikai dimenzióiban keresni. Ennek igazolására egy- és többváltozós lineáris regresszió számítást végeztünk, amelyben az általános iskolások matematikai kompetenciaeredménye volt a függő, magyarázott és a romák aránya, illetve a családiháttér-index volt a független, magyarázó változónk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon a romák iskolai aránya vagy a családi, társadalmi háttér hat-e erősebben a kompetenciaeredményekre, illetve regressziós modellünk magyarázó ereje hogyan változik attól függően, hogy csak a romák arányával és/vagy a családi háttérrel kapcsolatos változót is szerepeltetjük-e a modellben.



7. ábra: A feladatellátási hely tanulóinak átlagos képességi pontja matematikából a romák aránya szerint

Eredményeink minden mérés esetében szignifikánsak voltak.⁸ Az egyváltozós lineáris regresszió alapján a romák aránya változó 40%-os magyarázó erővel bírt, míg a családihátér - index ennél

erősebb, 58%-os magyarázó erővel rendelkezett.⁹ A többváltozós lineáris regresszió eredményei arra is magyarázatot adtak, hogy melyik független változó (a romák aránya vagy a családihátér - index)

⁶ Szintén variancia-elemzéssel vizsgáltuk meg a településtípusnak a kompetenciaeredményekre gyakorolt hatását. Eredményeink szerint a szintén szignifikáns kapcsolat esetében az r négyzet értéke jóval kisebb: 0,143 volt, ami leegyszerűsítve azt jelenti, hogy a kategoriális roma tanulók aránya csoportváltozóként jóval erősebb magyarázó erővel bírt a kompetencia-eredményekre, mint a településtípus.

⁷ A kompetencia vizsgálat során a tanulói háttérkérdőívek kérdéscsoportjaiból létrehozott összetett változó, az ún. családi háttér-index a tanulók közösség szociokulturális háttérét jeleníti meg. Az index kialakításához először meghatározták a Tanulói kérdőív azon változóit, amelyek a családi háttér jellemzésére leginkább alkalmasak. Ezek a következők voltak: az otthon található könyvek száma; a szülők iskolai végzettsége; a szülők munkaerő-piaci státusza; a család anyagi helyzete (pl. segélyt kapnak-e); a család birtokában lévő anyagi javak (pl. az egy szobára jutó lakók száma, van-e az otthonukban internet); a tanulást segítő eszközök (pl. számítógépek száma); családi programok (pl. együtt tanulás, beszélgetés); kulturális tevékenységek. Ezt követően a változók teljesítményre gyakorolt hatását hierarchikus lineáris modellel mérték lépésenként kihagyva a modellből a nem szignifikáns hatást mutató változókat. A modellben az összes évfolyam tesztjeit felhasználva végül a következő változók bizonyultak szignifikánsnak: az otthon található könyvek száma, a szülők iskolai végzettsége, található-e a család birtokában legalább egy számítógép, vannak-e a diáknak saját könyvei. A lineáris modellben kapott együtthatók összevetése után ezeket a változókat súlyozták, s az így létrehozott index és a matematikai eszköztudás, valamint a szövegértési képesség közötti kapcsolatot rendszerint lineáris regresszióval becsülték. (Oktatási Hivatal Országos Kompetenciamérés Technikai Leírás.

https://www.oktatasi.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/meresek/orszmer2012/OKM_Technikaileiras.pdf

⁸ Az ezzel kapcsolatos táblázatokat a cikk melléklete tartalmazza.

⁹ Adjusted R Square 0,401, illetve 0,578.

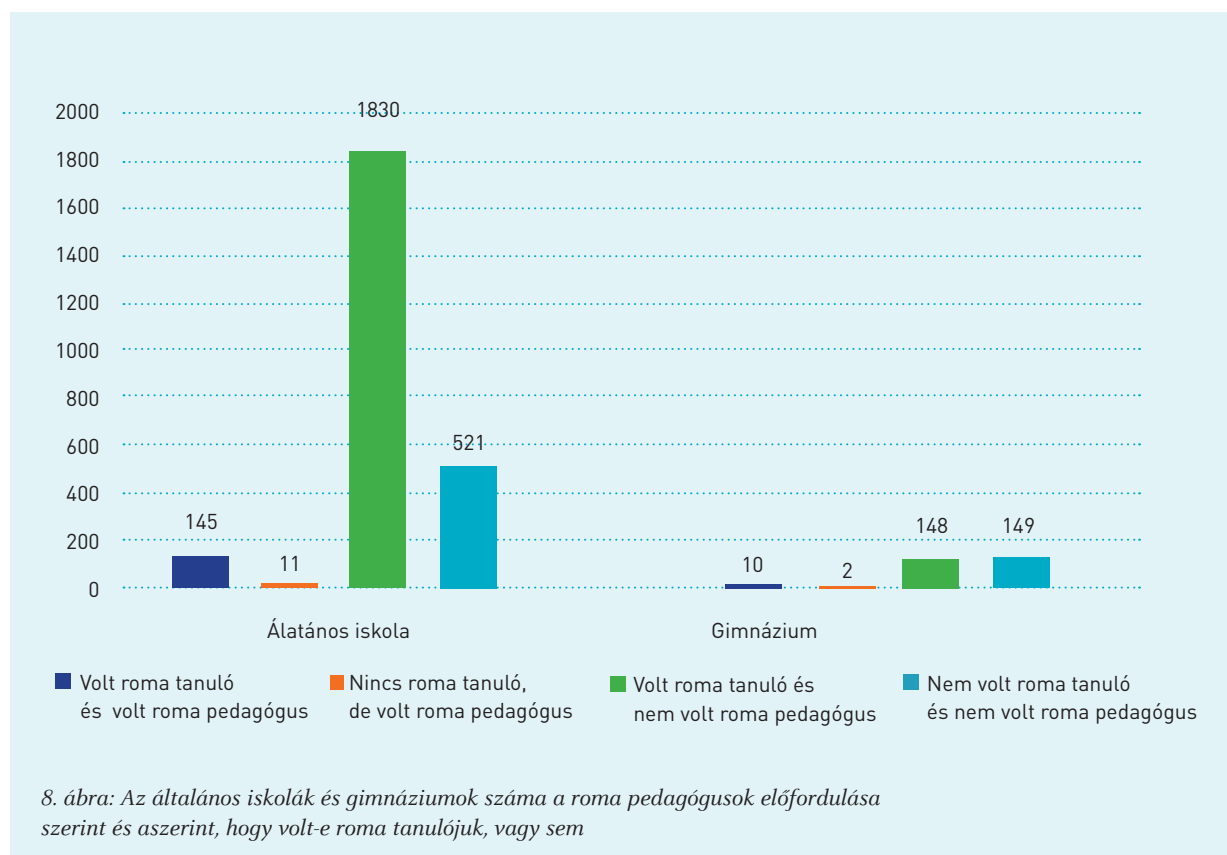
hatása volt erősebb a kompetenciaeredményeket illetően, s ez alapján egyértelműen a családi háttér az, amely markánsabban meghatározza a matematikai és szövegértési eredményeket.¹⁰ Eredmé-

nyeink összhangban vannak Papp Z. Attila korábbi kutatásával, mely szerint a roma arány nem direkt módon érvényesül (a családból, a közvetlen környezetből hozott értékek hatása erősebb.)

Roma pedagógusok

Magyarországon nőtt a diplomát szerző pedagógusok száma, de ez a pályaelhagyások miatt nem feltétlenül járt együtt a kiskorú gyermekekkel foglalkozó tanárok számának érdemi növekedésével. Az országos kompetenciamérés kérdőívei alapján lehetőség volt felmérni, hogy a fenntartó intézmények hány százalékában volt roma származású pedagógus, s azok milyen arányban oszlottak meg a roma és nem roma gyermekeket oktató iskolák között.

Eredményeink szerint az érdemi választ adó iskolák mindössze 6%-a jelezte, hogy volt roma származású kollégájuk a tantestületben. A következő táblából látható, hogy roma tanárok nagyobb arányban voltak az általános iskolákban (7%), számarányuk (4%) a gimnáziumokban kifejezetten alacsonynak mondható.



¹⁰ Családi háttérindex Beta 0,672, roma tanulók aránya Beta -,121. Itt jegyezzük meg, hogy ha a matematika helyett a szövegértést használjuk függő változóként, a modell magyarázó ereje 59-ről 64%-ra nő, s a Beta értékek a következőképpen alakulnak: családi háttér 0,653, romák aránya -,181.

Összegzés

Összefoglalóan elmondható, hogy a kompetencia-mérés eredményei részben alátámasztották s ki is egészítették a korábbi vizsgálatok eredményeit és az azokból levont következtetéseket. Újdonságként fogalmazható meg, hogy míg a korábbi kutatások szerint a településméret meghatározó volt a kompetenciaeredményeket illetően, elemzésünk alapján a roma tanulók aránya nagyobb

hatással van az elért eredményekre. Fontosnak tarjuk ugyanakkor megjegyezni, hogy a roma tanulók aránya indirekt módon – elsősorban a szülői, családi háttéren keresztül – érvényesül. A roma és nem roma tanulók mindenkor aránya – számos áttételen keresztül és összetett módon – erős befolyásoló tényező, s nagymértékben meghatározza a kompetenciaeredményeket.

Felhasznált irodalom

Antal István, Török Péter (2019) *Az Oktatási Hivatal kompetencia-eredményeinek néhány tanulsága a roma gyermekekre vonatkozóan.* (Munkaanyag.)

Oktatási és Képzési Figyelő 2019 Magyarország. https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-hungary_hu.pdf (letöltés: 2020. január 3.).

Emberi Erőforrások Minisztériuma Oktatási Hivatal. *Országos Kompetenciamérés 2018.* Országos jelentés. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/meresek/orszmer2018/Orszagos_jelentes_2018_.pdf (letöltés: 2020. január 7.).

Hajdu Tamás, Kertesi Gábor, Kézdi Gábor (2014) Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból. In: *Társadalmi Riport, 2014.* Budapest: TÁRKI.

Papp Z. Attila (2011) A roma tanulók aránya Magyarországon és a tanulói teljesítmények az általános iskolai oktatásban. In: *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Tér és Terep.* /Az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézetének Évkönyve, 8. Sorozatszerk. Tóth Ágnes./ Budapest: Argumentum Kiadó. 227–264.

Melléklet

	Matematika		Átlag	Szövegértés		Átlag
	Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló		Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló	
Általános iskola	1625	1564	1577	1611	1549	1562
Gimnázium	1716	1674	1694	1711	1670	1690

1. táblázat: Az általános iskolák és gimnáziumok matematikai és szövegértési átlageredményei aszerint, hogy volt-e roma tanulójuk vagy sem ¹¹

	Általános iskola, %	Gimnázium, %		Általános iskola, %	Gimnázium, %
Budapest	9	0,5	Dél-Dunántúl	26	4,0
Pest	10	0,6	Borsod-Abaúj-Zem-	44	9,2
Közép-Magyarország	10	0,6	Heves	31	4,2
Fejér	7	1,0	Nógrád	46	3,5
Komárom-Esztergom	9	0,4	Észak-Magyarország	41	7,2
Veszprém	10	2,0	Hajdú-Bihar	23	0,8
Közép-Dunántúl	9	1,0	Jász-Nagykun-Szolnok	27	4,7
Győr-Moson-Sopron	5	0,2	Szabolcs-Szat-	39	1,9
Vas	6	0,5	Észak-Alföld	31	2,2
Zala	18	0,8	Bács-Kiskun	12	1,0
Nyugat-Dunántúl	9	0,4	Békés	14	3,7
Baranya	25	1,0	Csongrád	7	0,9
Somogy	29	1,5	Dél-Alföld	11	1,3
Tolna	22	6,5	Összesen	20	2,0

2. táblázat: A roma tanulók átlagos aránya az általános iskolákban és a gimnáziumokban régióként és megyéként

¹¹ A kompetenciaértékek eltéréseiről pontosabb képet kaphatnánk, ha évfolyamonként (6., 8., 10.) hasonlítanánk össze őket, de adatbázisunk erre sajnos nem nyújt lehetőséget.

Településnagyság	Nincs roma tanuló	1–4 százalék	5–14 százalék	15–49 százalék	50–100 százalék	Átlag
Kisközség	1589	1574	1582	1565	1422	1534
Közepes község	1593	1610	1580	1533	1438	1540
Nagyközség	1600	1602	1594	1552	1420	1569
Kisváros	1601	1607	1579	1544	1427	1552
Közepes város	1615	1640	1613	1552	1431	1597
Nagyváros	1608	1620	1610	1540	1329	1587
Megyeszékhely	1663	1649	1609	1560	1414	1620
Budapest	1693	1685	1642	1586	1522	1660
Országos átlag	1625	1635	1601	1548	1432	1577

3. táblázat: A kompetenciafelmérés matematikai átlageredményei az általános iskolai roma tanulók aránya és településnagyság szerint

Településnagyság	Nincs roma tanuló	1–4 százalék	5–14 százalék	15–49százalék	50–100 százalék	Átlag
Kisközség	1562	1585	1559	1545	1393	1512
Közepes község	1579	1599	1568	1523	1405	1523
Nagyközség	1591	1596	1579	1537	1396	1557
Kisváros	1579	1603	1573	1531	1401	1539
Közepes város	1595	1628	1605	1541	1399	1584
Nagyváros	1613	1615	1601	1547	1305	1583
Megyeszékhely	1656	1641	1603	1552	1391	1612
Budapest	1678	1669	1618	1564	1471	1641
Országos átlag	1611	1625	1589	1536	1401	1562

4. táblázat: A kompetenciafelmérés szövegértési átlageredményei az általános iskolai roma tanulók aránya és településnagyság szerint

Településnagyság	Nincs roma tanuló	1–4 százalék	5–14 százalék	15–49százalék	50–100 százalék	Összesen
Kisközség	1511	1442	.	.	.	1476
Közepes község	.	.	.	.	1431	1431
Nagyközség	.	1660	.	.	.	1660
Kisváros	1698	1624	1584	1555	.	1611
Közepes város	1683	1695	1684	1595	.	1686
Nagyváros	1740	1725	1752	.	.	1734
Megyeszékhely	1717	1695	1645	.	.	1702
Budapest	1741	1718	1669	1451	.	1717
Összesen	1716	1695	1648	1528	1431	1694

5. táblázat: A kompetenciafelmérés matematikai átlageredményei a gimnáziumi roma tanulók aránya és településnagyság szerint

Településnagyság	Nincs roma tanuló	1–4 százalék	5–14 százalék	15–49százalék	50–100 százalék	Összesen
Kisközség	1504	1432	.	.	.	1468
Közepes község	.	.	.	.	1192	1192
Nagyközség	.	1646	.	.	.	1646
Kisváros	1681	1627	1612	1560	.	1618
Közepes város	1671	1704	1677	1557	.	1683
Nagyváros	1733	1732	1781	.	.	1734
Megyeszékhely	1720	1696	1638	.	.	1704
Budapest	1732	1694	1645	1423	.	1702
Összesen	1711	1693	1648	1519	1192	1690

6. táblázat: A kompetenciafelmérés szövegértési átlageredményei a gimnáziumi roma tanulók aránya és településnagyság szerint

	Volt roma pedagógus			Nem volt roma pedagógus		
	Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló	Összesen	Nincs roma tanuló	Volt roma tanuló	Összesen
	száma					
Általános iskola	11	145	156	521	1830	2351
Gimnázium	2	10	12	149	148	297
	aránya					
Általános iskola	7,1	92,9	100,0	22,2	77,8	100,0
Gimnázium	16,7	83,3	100,0	50,2	49,8	100,0

7. táblázat: Az általános iskolák és gimnáziumok száma és aránya a roma pedagógusok előfordulása szerint és aszerint, hogy volt-e roma tanulójuk, vagy sem (N = 2507)